
DRUŠTVENI PROIZVOD I EFIKASNOST INVESTICIJA U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI: 1947-1987

Jelena Minović¹
Vesna Aleksić²

Apstrakt

Osnovna karakteristika jugoslovenske razvojne politike u posleratnom periodu bio je visok obim investicione aktivnosti. Dinamika ukupnih investicija u osnovna sredstva bila je visoka, različita u pojedinim vremenskim periodima, a nosilac te aktivnosti bio je društveni sektor. Cilj rada je da se pokaže međuzavisnost društvenog proizvoda od investicija u osnovna sredstva u socijalističkoj Jugoslaviji, kao i u njenim republikama u periodu od 1947. do 1987. godine. Da bi se utvrdio uticaj investicija na rast društvenog proizvoda korišćena je prva mera korelacije, tzv. Pearson-ov koeficijent linearne korelacije. Izračunati su marginalni kapitalni koeficijent i koeficijent efikasnosti investicija za različite pod-periode i za svaku jugoslovensku republiku. Pokazano je da postoji statistički značajna prva mera korelacije između društvenog proizvoda i investicija u osnovna sredstva, u socijalističkoj Jugoslaviji. U celoj Jugoslaviji, najbolja efikasnost investicija bila je 60-tih godina XX veka, a u podperiodima 1947-1952 (posleratni period) i 1981-1987 (započet proces dezinvestiranja) postojala je najlošija efikasnost investicija. U periodu od 1953. do 1980. godine po efikasnosti investicija prednjačila je Bosna i Hercegovina, a sledila je Slovenija.

Ključne reči: *Investicije, društveni proizvod, marginalni kapitalni koeficijent, koeficijent efikasnosti, socijalistička Jugoslavija.*

UVOD

¹ Dr Jelena Minović, Viši naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, e-mail: jelena.minovic@ien.bg.ac.rs

² Dr Vesna Aleksić, Viši naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, e-mail: vesna.aleksic@ien.bg.ac.rs

Posleratna Jugoslavija je imala karakteristike privrede koja je bila u srednjoj fazi razvoja između manje razvijene zemlje i napredne industrijske ekonomije. Brza industrijalizacija i urbanizacija u kombinaciji sa niskim rastom stanovništva u posleratnom periodu rezultirali su značajnim poboljšanjima u životnom standardu između 1965. i 1979. godine (Aleksić, 2012). Rast bruto domaćeg proizvoda u proseku je iznosio 6 procenata godišnje (Artisien i Buckley, 1992). Ovaj rast u posleratnom periodu za jugoslovensku privredu doneo je povećanje ukupne proizvodnje za preko 7 puta. Svakih deset godina proizvodnja je bivala praktično duplirana. Jugoslavija se s takvim razvojem svrstavala među ekonomski srednje razvijene zemlje (SZS i SZDP, 1982, p. 79). Prema istraživanju Balassa (1978) za period 1960-73. godina, stopa rasta bruto nacionalnog proizvoda za Jugoslaviju je bila 2,8%, dok je stopa rasta bruto nacionalnog proizvoda po glavi stanovnika iznosila 3,3%. Gnjatović (2007, p. 222) navodi da je bruto domaći proizvod po stanovniku u Jugoslaviji iznosio \$890, \$2620 i \$2680 u 1960., 1980. i 1988., respektivno. Potrebno je istaći, a kako je navedeno i u Gnjatović (2007, p. 224) da je na početku industrijalizacije 1947. godine, društveni proizvod po stanovniku Jugoslavije bio jedva 60 američkih dolara. Artisien i Buckley (1992) navode da je u 1980. godini, bruto domaći proizvod po glavi stanovnika dostigao posleratni maksimum od \$3034.

Rast realnih prihoda praćen je strukturalnim promenama u sektorskoj raspodeli radne snage u periodu između 1953. i 1978. godine. Rad se preselio iz poljoprivrednog sektora u privatnom vlasništvu u društveni sektor, u kojem dominiraju industrija i usluge. U ovom periodu udeo radne snage zaposlenih u poljoprivredi opao je sa 69% na 36,8%, dok je zaposlenost u industriji i uslugama porasla sa 10,9% na 21,8% i sa 20,1% na 41,4% (Artisien i Buckley, 1992). U periodu samoupravljanja (1952-1989) u Gnjatović (2007, p. 226) se navodi da je broj zaposlenih na 1000 stanovnika u Jugoslaviji povećan sa 103 na 290. Artisien i Buckley (1992) ističu da je u 1983. godini nezaposlenost dostigla oko 9 procenata ukupne radne snage. Međutim, ranih 1980-tih socijalistička Jugoslavija je imala najvišu stopu registrovane nezaposlenosti u Evropi (Woodward, 1995).

Tokom 1980-tih godina došlo je do oštrog diferenciranja u nivou privredne razvijenosti socijalističkih i kapitalističkih zemalja u Evropi. Naime, kapitalističke zemlje su brzo napredovale, a socijalističke zemlje su ušle u duboku privrednu krizu koja je krajem 1980-tih dovela do sloma ekonomskog sistema državnog socijalizma (Drašković, Aleksić, Minović, 2014, p. 67; Gnjatović, 2007, p. 222). Investiciona aktivnost u 1980-tim je praktično zaustavljena (Uvalić, 2009, p. 83). Uvalić (2009, p. 73) navodi da je do ranih 1980-tih ekonomija Jugoslavije patila od prekomernih

investicija i drugih problema tipičnih za socijalističke ekonomije (nesavršenost tržišta kapitala, neefikasnost korišćenja kapitala, višak tražnje za kreditima).

Gnjatović (2007, p. 223) navodi da je Jugoslavija, zahvaljujući ubrzanom industrijalizaciji, uspela da smanji značajne razlike u nivou privredne razvijenosti, pre svega u odnosu na kapitalističke evropske zemlje. Međutim, tokom 1980-tih godina, ove razlike se ponovo produbljuju, što je bio veliki pokazatelj problema u strukturi privrede i funkcionisanju ekonomskog sistema samoupravnog socijalizma (Gnjatović, 2007, p. 223). Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika u Jugoslaviji je mnogo ispod onog u većini zemalja OECD-a. Jugoslavija je imala i stalno negativan platni bilans, rastuću zaduženost i teške regionalne razlike u životnom standardu u periodu između 1950. i 1965. godine (Artisien i Buckley, 1992). Privreda Jugoslavije je uspela da ostvari prosečnu stopu rasta bruto domaćeg proizvoda od 3,7% u periodu od 1980. do 1988. godine (Gnjatović, 2007, p. 222).

U ovom radu se razmatraju društveni proizvod i investicije u osnovna sredstva u periodu od 1947. do 1987. godine u socijalističkoj Jugoslaviji. Diskutovane su obe promenljive i izračunati su koeficijenti efikasnosti investicija i marginalni kapitalni koeficijenti za odgovarajuće pod-periodne posmatranog perioda. Cilj rada je bio da se pokaže međuzavisnost društvenog proizvoda od investicija u socijalističkoj Jugoslaviji, kao i u njenim republikama.

Rad se sastoji od šest celina. U prvom delu je dat uvod rada, u drugom pregled literature, u trećem delu su prikazani korišćeni podaci, u četvrtom delu je predstavljena korišćena metodologija, u petom delu su dati rezultati i diskusija rezultata, a u šestom delu rada su data zaključna razmatranja.

PREGLED LITERATURE

U teoriji ekonomskog rasta poznata je činjenica da je razvoj proizvodnih kapaciteta u funkciji investicija (Vojnić, 1970b). Osnovna karakteristika jugoslovenske razvojne politike u posleratnom periodu (1947-1981) je visok stepen investicione aktivnosti. Glavni nosilac ove aktivnosti bio je društveni sektor, čije je učešće u ukupnim investicijama iznosilo preko 85%, dok je udeo individualnog sektora u ukupnim investicijama ostao gotovo nepromenjen i pored stalnog smanjivanja učešća ovog sektora u društvenom proizvodu (SZS i SZDP, 1982, p. 63).

Schrenk et al. (1979) analiziraju implikacije novog ekonomskog sistema u Jugoslaviji u periodu 1976-80. godina. Ovi autori razmatraju osnovna pitanja za dugoročni

razvoj: zapošljavanje, stabilizaciju, spoljnu trgovinu, regionalne razlike i mobilizaciju resursa i alokaciju. Analiza Schrenk et al. (1979) pokazuje da novi institucionalni okvir istovremeno jača kontrolu nad radnicima u upravljanju preduzećima i, proširujući principe samoupravljanja na makroekonomski nivo, primorava vlade i preduzeća da koordiniraju svoje ekonomske aktivnosti.

Fakin (1995) nalazi da su od 1989. godine zemlje Centralne i Istočne Evrope doživele promenu u tržišnim procesima, te su počele da uvode privatno i društveno vlasništvo u zamenu za državno vlasništvo. Ovo su bili ključni faktori u tranziciji koji su uticali na investicije u preduzeća. Fakin (1995) smatra da je domaća investiciona aktivnost doživela dramatičan kolaps u većini tranzicionih ekonomija nakon 1989. godine, što se i pokazalo niskim nivoima investicione aktivnosti.

Coronna (1981) navodi da je Jugoslavija 1967. godine uspostavila privlačenje stranog kapitala dozvoljavajući zajednička ulaganja (engl. Joint Ventures) između stranih i domaćih partnera. Dakle, prvi zakon o zajedničkim ulaganjima je donesen 1967. godine. Odluka da se dozvole strane investicije je zasnovana na ekonomskom pragmatizmu uz političku podršku. Jugoslavija je bila prva socijalistička zemlja koja je otvorila svoja vrata stranim privatnim investicijama i istovremeno odredila uslove takvim investicijama da bi bile u ekonomskom interesu zemlje i da ne bi predstavljale opasnost za dalji razvoj socio-političkog sistema zasnovanog na socijalističkim principima (Coronna, 1981).

Artisien i Buckley (1992) empirijski izučavaju zapadnoevropske i severnoameričke multinacionalne kompanije koje su investirale u jugoslovensku industriju između 1968. i 1980. godine. Ovi autori nalaze da su ekonomske politike Jugoslavije od 1965. godine usmerene ka otvaranju privrede prema spoljnoj trgovini i podsticanju unutrašnjih ulaganja u zajednička ulaganja (engl. Joint Ventures). Artisien i Buckley (1992) ispituju mogućnosti i ograničenja sa kojima se suočavaju zapadne multinacionalne kompanije koje zajedno ulažu u jugoslovensku industriju.

Patton i Do (1978) smatraju da je tadašnja Jugoslavija zajedno sa Mađarskom, Poljskom i Rumunijom dostigla tačku u kojoj su investicije iz zapadnih zemalja dobro došle u političkom, pravnom i ekonomskom smislu. Patton i Do (1978) pokazuju da su investicije iz zapadnih zemalja u Jugoslaviju doživele rapidno povećanje u 1971. godini i prvoj polovini 1972. godine. Međutim, potrebno je istaći da je ukupan kapital koji je investiran bio \$785,7 miliona u svim zajedničkim ulaganjima do sredine 1972. godine, a to je manje od većih industrijskih investicija koje se regularno sprovode u zapadnom svetu (Patton i Do, 1978).

Vojnić (1960) se bavi proučavanjem investicija na području Jugoslavije u periodu od 1947. do 1958. godine. On istražuje komponente teorije ekonomskog razvoja koje se odnose na teoriju investicija i fiksnih fondova (Vojnić 1970b). Dodatno ovaj autor sprovodi istraživanje elemenata makroekonomske analize investicija i fiksnih fondova na području Jugoslavije i socijalističkih republika u posleratnom periodu.

Gnjatović (2007) izučava ekonomiju Srbije, tačnije privredni sistem, strukturu i rast nacionalne ekonomije. Ova autorka analizira između ostalog ekonomski sistem državnog socijalizma, kao i ukidanje ekonomskog sistema kapitalizma u Jugoslaviji. Nakon toga izučava i ekonomski sistem samoupravnog socijalizma Jugoslavije. Uvalić (2009) razmatra investicije i imovinska prava u socijalističkoj Jugoslaviji kao i dugu tranziciju ka tržišnoj ekonomiji.

PODACI

Podaci za investicije³ i društveni proizvod su korišćeni iz različitih izvora. Na primer za period od 1947-1964 za Jugoslaviju za društveni proizvod nalazimo u Historical Statistics for the World Economy: 1-2003 AD (Copyright Angus Maddison), dok za isti period za investicije nalazimo u Vojnić (1970a) na strani 38. Za period 1971-1987 za obe promenljive podaci su dati u Gnjatović (2007), na strani 205. Tabela 1. sumira izvore korišćenih podataka.

Tabela 1. Korišćeni podaci za Jugoslaviju

Stopa rasta	Promenljiva	Promenljiva	Izvor
1947-1964	Društveni proizvod	Investicije	HSWE; Vojnić (1970a) str.38.
1971-1987	Društveni proizvod	Investicije	Gnjatović (2007), str. 205.

Izvor: Autorski prikaz.

Beleška: HSWE je Historical Statistics for the World Economy: 1-2003 AD (Copyright Angus Maddison), www.ggdc.net/maddison/historical_statistics

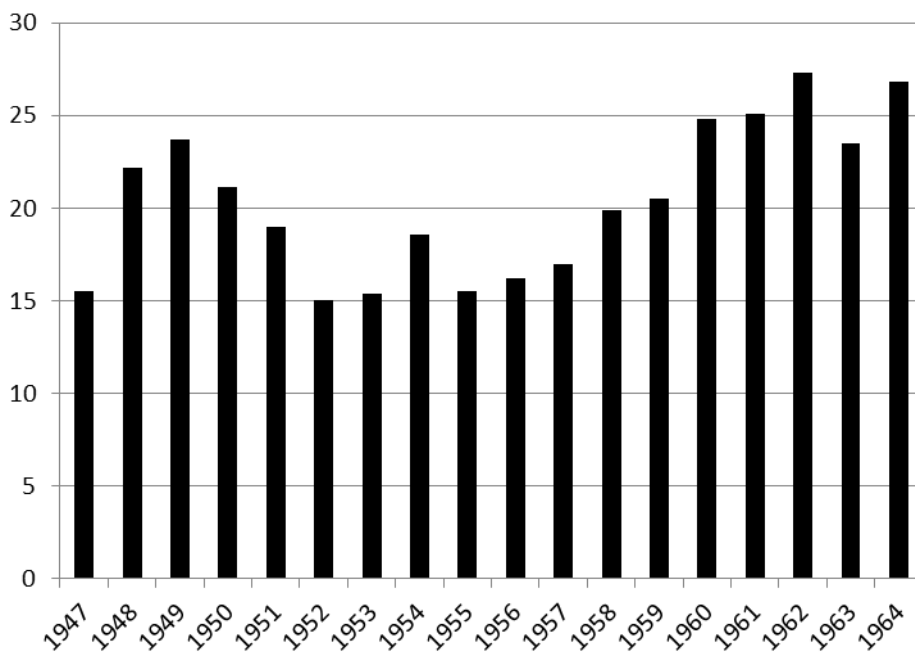
Društveni proizvod je najsrodniji agregatni pokazatelj rezultata ukupne privredne aktivnosti, imao je u celini vrlo dinamičan rast u celom posleratnom periodu sa

³ Investicije u fiksne fondove su po svom kvantitetu dominantni faktor privrednog razvoja (odnos između investicija u fiksne i obrtne fondove kreće se oko 80:20), tako da se analiza može temeljiti samo na investicije u fiksne fondove (Vojnić, 1970b).

izvesnim oscilacijama u pojedinim petogodišnjim vremenskim razmacima (Latifić, 1997, p. 16). Podatke za period 1953-1980 za društveni proizvod i za investicije u osnovna sredstva za Jugoslaviju i njene republike pojedinačno nalazimo u SZS i SZDP (1982, p. 218 i 219).

Na grafikonu 1 je predstavljena stopa rasta ukupnih neto investicija u Jugoslaviji u periodu 1947-1964. Dinamika ukupnih investicija u osnovna sredstva, kao i rast investicija u pojedinim delatnostima bila je visoka. U periodu 1952-1980. godine sa prosečnim godišnjim porastom od 7,6% investicije su rasle brže od društvenog proizvoda (SZS i SZDP, 1982, p. 63). Naročito visok porast investicija bio je u periodu do 1960 – tih godina i iznosio je 11,2%, dok je u sledećoj deceniji stopa prepolovljena na 5,8%, prvenstveno zbog smanjenja investicija posle privredne reforme (SZS i SZDP, 1982, p. 63).

Grafikon 1. Stopa rasta ukupnih neto investicija (%) na području Jugoslavije 1947-1964.

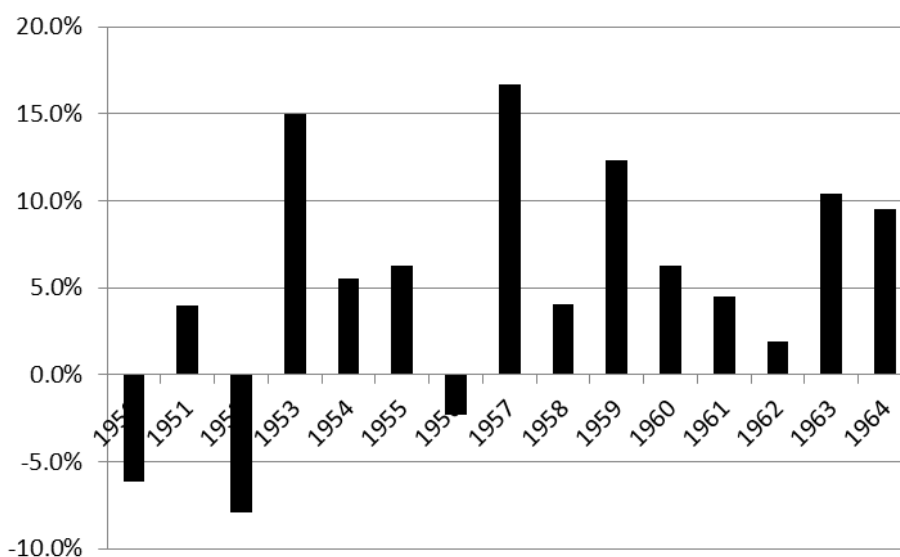

Izvor: Autorski prikaz na osnovu podataka datih u Vojnić (1970a) na strani 38.

Stopa rasta ukupnih neto investicija na području Jugoslavije je bila najviša 1962. i 1964. godine, što se vidi sa grafikona 1, a najniža 1952. godine. Stopa rasta

društvenog proizvoda je bila najviša 1957. godine, a potom 1953. i 1959. Stopa rasta društvenog proizvoda je bila najmanja i negativna u sledećim godinama 1952., 1950. i 1956., respektivno. Visoke stope rasta društvenog proizvoda uslovi-
le su i brzo povećanje društvenog proizvoda po stanovniku, koji je u celom posle-
ratnom periodu povećan 5,1 puta (SZS i SZDP, 1982, p. 80). Latifić (1997, p.18)
naglašava da je najniži rast društvenog proizvoda bio u periodu obnove i početne
izgradnje zemlje od 1948. do 1952. godine i to samo 2% godišnje. „Najbrži rast
društvenog proizvoda bio je u vremenu od 1957. do 1960. godine i iznosio je 11,3
posto prosečnog godišnjeg rasta. Ovako visoka stopa rasta nije zabeležena ni u
jednoj zemlji Evrope“ (Latifić, 1997, p. 18).

Grafikon 2. Stopa rasta društvenog proizvoda za Jugoslaviju u periodu 1950-1964.

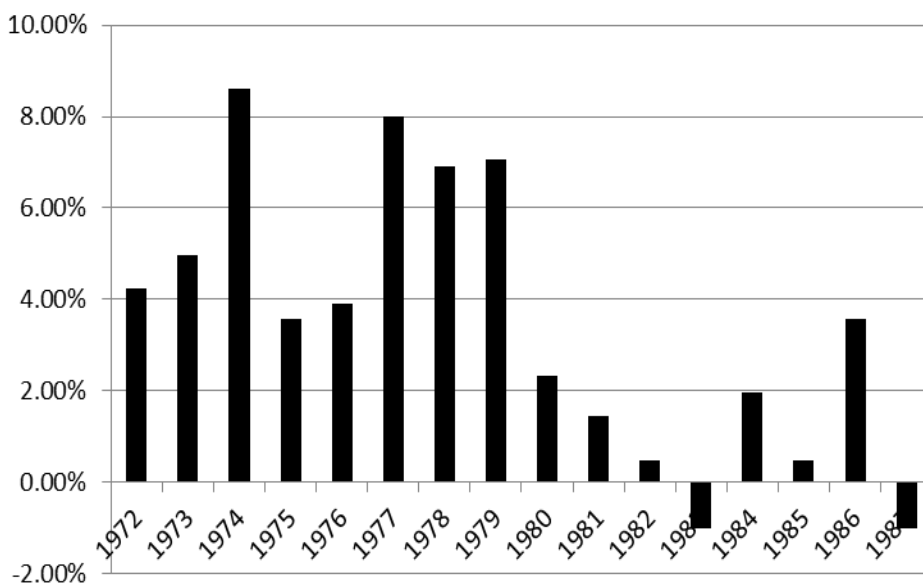

Izvor: Autorski proračun na osnovu podataka datih u HSWE.

Beleška: HSWE je *Historical Statistics for the World Economy: 1-2003 AD* (Copyright Angus Maddison), www.ggdc.net/maddison/historical_statistics

Sa grafikona 3 se vidi da je 1974. godine bila najbolja kada je društveni proizvod bio u pitanju, dostizao je preko 8% za celu Jugoslaviju. Takođe, solidna godina je bila i 1977. sa vrednošću društvenog proizvoda od 8%, dok su najlošije godine po pitanju društvenog proizvoda bile 1983. i 1987., jer je tada rast društvenog proizvoda bio negativan. Gnjatović (2007, p. 192) navodi da je u periodu 1981-1987. godine ostvarena prosečna stopa rasta društvenog proizvoda od 1,2%.

Grafikon 3. Stopa rasta društvenog proizvoda za Jugoslaviju u periodu 1972-1987.

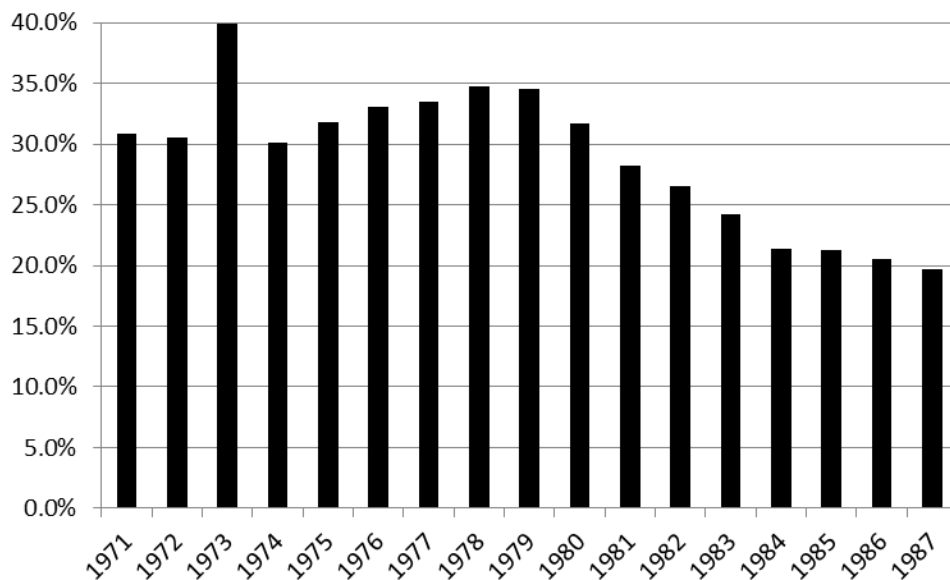

Izvor: Autorski proračun na osnovu podataka datih u Gnjatović (2007), str. 205.

Sa grafikona 4 može se opaziti da je najviša stopa investicija u osnovna sredstva bila 1973. godine i dostizala je 40%. Takođe, sedamdesetih godina XX veka stopa investicija je bila 30 i preko 30%, dok je od osamdesetih godina usledio značajan pad da bi 1987. godine stopa investicija u osnovna sredstva iznosila ispod 20%. U Gnjatović (2007, p. 192) se navodi da je jugoslovenska privreda krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina XX veka ušla u fazu stagnacije. Naime, pokazalo se da je za dalji ekonomski napredak bilo pogubno dugogodišnje zapostavljanje domaće akumulacije. Vreme relativno jakog oslanjanja na inostrana sredstva nije iskorišćeno za osposobljavanje privrede za samostalni ekonomski život (Gnjatović, 2007, p. 192).

Kroz čitav posleratni period, razvoj privrede i rast društvenog proizvoda, bio je stalan. Prevažidena je predratna, izrazito agrarna struktura privrede i stanovništva. Industrija je posle 1959. godine zauzimala prvo mesto po obimu proizvodnje i ostvarenju društvenog proizvoda u odnosu, na sve druge grane privredne delatnosti - poljoprivredu, koja je pre rata imala primat u formiranju društvenog proizvoda, zamenila je industrijska proizvodnja (Latifić, 1997, p. 16 i 17).

Grafikon 4. Stopa rasta investicija u osnovna sredstva za Jugoslaviju u periodu 1971-1987.

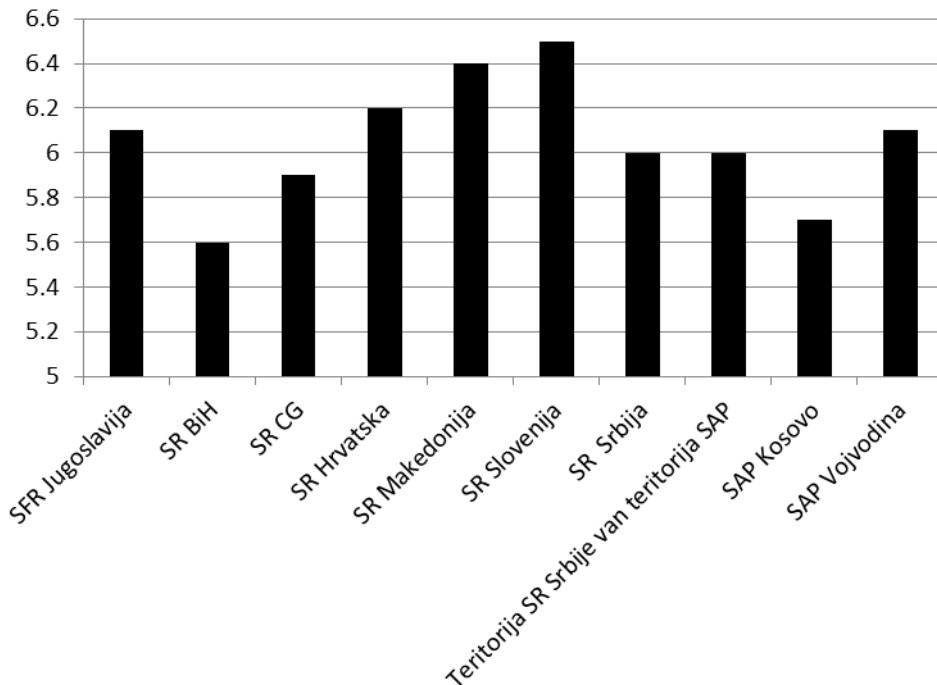
Izvor: Autorski prikaz na osnovu podataka datih u Gnjatović (2007), str. 205.

Posle 1970. godine dolazi do oživljavanja investicione aktivnosti, naročito u periodu 1976-1979., kada je porast iznosio prosečno godišnje 8,8%. Ukupne investicije u osnovne fondove u 1980. godini smanjene su u odnosu na prethodnu godinu za oko 6% (SZS i SZDP, 1982, p. 63). Investicije u osnovne fondove su u periodu 1981-1987. godine opadale po prosečnoj godišnjoj stopi od -5,8%. Stoga se Jugoslavija koja je 1979. godine imala jednu od najviših stopa investiranja u svetu, svrstala 1987. godine među zemlje sa najvećim padom učešća investicija u društvenom proizvodu (Gnjatović, 2007, p. 192). Visoka i konstantna stopa investicija nije dovoljna da održi stabilne stope rasta (Pejovich, 1966, p. 75).

Jugoslovenska privreda je apsorbovala neuobičajeno veliku masu investicionih sredstava u celom posleratnom periodu. Na investicije u osnovne i obrtne fondove odlazilo je oko dve petine društvenog proizvoda, a u nekim periodima i više. Ovako visoka proporcija investicija koja nije mogla biti ostvarena bez izvesnog dela inostranih sredstava, zatim značajna zavisnost investicija od uvoza, ukazuju da su investicije bile izvor trošenja iznad mogućnosti i platno-bilansnih teškoća (SZS i SZDP, 1982, p. 64).

Latifić (1997, p. 28) ističe da je osnovna karakteristika jugoslovenske razvojne politike u posleratnom periodu bio visok obim investicione aktivnosti. Dinamika ukupnih investicija u osnovna sredstva bila je visoka, različita u pojedinim vremenskim periodima, a nosilac te aktivnosti bio je društveni sektor.

Grafikon 5. Prosečne godišnje stope rasta (%) društvenog proizvoda za Jugoslaviju i njene republike u periodu 1948-1980.

Izvor: Autorski prikaz na osnovu podataka datih u SZS i SZDP, 1982, p. 202.

Sa grafikona 5 se vidi da najveću godišnju stopu rasta društvenog proizvoda ima Slovenija (6,5%), zatim Makedonija (6,4%), pa Hrvatska (6,2%), pa Jugoslavija (6,1%) u periodu od 1948. do 1980. godine. U posmatranom periodu najmanju godišnju stopu rasta društvenog proizvoda ima Bosna i Hercegovina od 5,6%. U istom periodu godišnja stopa rasta društvenog proizvoda za Srbiju je iznosila 6%. U socijalističkoj Jugoslaviji je „na bruto investicije, ulagano kroz skoro celi posleratni period oko 1/3 društvenog proizvoda sve do 1983. godine kada su investicije

trošile 1/4, a posle toga investicije su učestvovalе ispod 1/4 društvenog proizvoda“ (Latifić, 1997, p. 20).

METODOLOŠKI KONCEPT

U analizi efikasnosti privrednog rasta kao funkcije investicija najrelevantnije je utvrditi međuzavisnost koja postoji između tempa privrednog rasta i odgovarajućih investicija. Jedna od najviše uobičajenih i primenjivanih metoda u analizi makroekonomske efikasnosti privrednog rasta jeste metoda kapitalnih koeficijenata (Vojnić, 1970b, p. 104). Marginalni kapitalni koeficijent predstavlja odnos investicija i društvenog proizvoda u određenom vremenskom periodu, dok koeficijent efikasnosti predstavlja recipročnu vrednost marginalnog kapitalnog koeficijenta.

Izračunati su marginalni kapitalni koeficijent (MCK) i koeficijent efikasnosti (EK) investicija za različite pod-periodе i za svaku jugoslovensku republiku. Pomenuti koeficijenti su izračunati na sledeći način:

$$(MCK)_{i,T} = \frac{\sum_{t=1}^T (\Delta I)_{i,T}}{\sum_{t=1}^T (\Delta DP)_{i,T}}, \quad (1)$$

gde je Δ operator promene, i označava svaku jugoslovensku republiku tj. $i=1, \dots, 6$, a t je vreme u okviru pod-perioda T za koji se dati koeficijent izračunava.

$$(EK)_{i,T} = \frac{1}{(MCK)_{i,T}}. \quad (2)$$

Napomenimo da se prirast investicija (I) i društvenog proizvoda (DP) računa po sledećim formulama:

$$(\Delta I)_t = \frac{I_t - I_{t-1}}{I_{t-1}}, \quad (3)$$

$$(\Delta DP)_t = \frac{DP_t - DP_{t-1}}{DP_{t-1}}. \quad (4)$$

Nakon izračunavanja stopa prirasta I i DP za svaku godinu i za svaku jugoslovensku republiku, pristupilo se opisanoj analizi.

Da bi se utvrdio uticaj investicija na rast društvenog proizvoda korišćena je prva mera korelacije, tzv. Pearson-ov koeficijent linearne korelacije. Kao u Minović (2017) izračunat je koeficijent korelacije prema sledećoj jednačini:

$$\rho = \frac{\sigma_{I,DP}}{\sigma_I \cdot \sigma_{DP}} \quad (5)$$

gde su $\sigma_{I,DP}$ kovarijansa, a σ_I i σ_{DP} su standardne devijacije promenljivih I i DP, respektivno. Korelaciona analiza je takođe korišćena i u Stošić i Minović (2014).

REZULTATI ZA SOCIJALISTIČKU JUGOSLAVIJU: 1947 – 1987

U tabeli 2 sumirane su vrednosti za deskriptivnu statistiku pomenutih varijabli kao i prva mera korelacije u različitim vremenskim periodima u Jugoslaviji. Iz tabele 2 može se videti da je prosečna stopa rasta društvenog proizvoda bila najviša u periodu 1947-1964 i da je nestabilnost (merena standardnom devijacijom) rasta bila najviša, takođe. Prosečna stopa rasta investicija je bila najviša u periodu 1971-1987, ali je i njihova nestabilnost bila veća nego u periodu od 1947. do 1964. godine.

Tabela 2. Deskriptivna statistika (%) i korelacioni koeficijent između društvenog proizvoda i investicija za Jugoslaviju u različitim periodima

Period	Promenljive	Sred. vred.	Maks.	Min.	Std. Dev.	Korel. koef.
1947-1964	Društveni proizvod	6,44	16,70	-7,93	7,47	0.47*
	Investicije	20,7	27,3	15	4,08	
1971-1987	Društveni proizvod	3,5	8,6	-1	3,1	0.68***
	Investicije	29	40	19,7	6,1	

Izvor: Autorski proračun.

Beleška: ***, **, i * predstavljaju statističku značajnost na nivoima od 1%, 5% i 10%, respektivno, (p-vrednost).

U periodu 1947-1964 pokazano je da postoji statistički značajna i pozitivna prva mera korelacije između stope rasta društvenog proizvoda i stope neto investicija u socijalističkoj Jugoslaviji. Takođe, u periodu 1971-1987 postoji pozitivna i

statistički značajna korelacija na nivou poverenja od 1% između stope rasta društvenog proizvoda i stope neto investicija u Jugoslaviji (videti tabelu 2).

U tabeli 3. izračunati su marginalni kapitalni koeficijent i koeficijent efikasnosti za Jugoslaviju i za sve bivše republike koje su je činile u periodu od 1953. do 1980. godine. Na osnovu podataka za stope rasta investicija i stope rasta društvenog proizvoda u knjizi SZS i SZDP (1982, p. 218 i 219), izračunati su marginalni kapitalni koeficijenti i koeficijenti efikasnosti za svaku republiku koja je ulazila u sastav tadašnje Jugoslavije. U celom periodu 1953-1980 po efikasnosti investicija prednjači Bosna i Hercegovina, a sledi je Slovenija. Niske kapitalne koeficijente (visoka ekonomska efikasnost i društvena rentabilnost investicija i fiksnih fondova) nalazimo u privredama koje se nalaze u ekstremno drugačijim fazama svoga razvoja. Drugim rečima, na niske kapitalne koeficijente nailazimo u najmanje i najviše razvijenim privredama (Vojnić, 1970b, p. 109), a to je upravo slučaj sa BiH i Slovenijom. Vojnić (1970b, p. 100) ističe da je period 1957-1963, period najbržeg i najintenzivnijeg posleratnog privrednog razvoja Jugoslavije.

Tabela 3. Marginalni kapitalni koeficijent i koeficijent efikasnosti, period: 1953-1980.

Marginalni kapitalni koeficijent	1953-1980		1953-1960		1961-1970		1971-1980	
	MKK	EK	MKK	EK	MKK	EK	MKK	EK
Jugoslavija	1,2	0,8	1,7	0,6	0,9	1,1	1,0	1,0
Bosna i Hercegovina	1,0	1,0	0,5	2,0	1,5	0,7	1,0	1,0
Crna Gora	1,3	0,8	2,1	0,5	0,5	2,0	1,2	0,8
Hrvatska	1,3	0,7	2,0	0,5	1,1	0,9	1,1	0,9
Makedonija	1,2	0,8	2,0	0,5	0,8	1,3	1,1	0,9
Slovenija	1,1	0,9	1,4	0,7	0,9	1,1	1,0	1,0
Srbija	1,4	0,7	2,3	0,4	1,0	1,0	0,9	1,1

Izvor: Autorski proračun na osnovu podataka datih u knjizi SZS i SZDP (1982, p. 218 i 219).

Beleška: MKK je marginalni kapitalni koeficijent, a EK je koeficijent efikasnosti

Ukoliko se posmatraju posebno republike bivše Jugoslavije u pojedinačnim periodima moguće je zaključiti da je najmanju efikasnost investicija imala: BiH u podperiodu 1961-1970, a Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Slovenija i Srbija u podperiodu 1953-1960. Dakle, u posmatranom periodu u većini republika bivše Jugoslavije, a samim tim i u celoj Jugoslaviji postojala je najmanja efikasnost investicija. „Razlike u razvijenosti pojedinih republika u Jugoslaviji bile su

nasleđene iz međuratnog perioda, a tadašnje razlike iz perioda pre Prvog svetskog rata, kada su Slovenija i Hrvatska bile u sastavu Austro-Ugarske, a Bosna, Srbija, Crna Gora i Makedonija u sastavu Otomanskog carstva” (Gnjatović, 2007, p. 223). Kada privrede pojedinih zemalja započnu proces bržeg privrednog rasta putem industrijalizacije, tada se vrednost kapitalnih koeficijenata povećava, a ekonomska efikasnost i društvena rentabilnost investicija se smanjuje (Vojnić, 1970b, p. 110). Sledeći ovu misao može se zaključiti da je u Srbiji u podperiodu 1953-1960 započeo proces bržeg privrednog rasta putem industrijalizacije. Isti zaključak je moguće izvući za Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Jugoslaviju za isti podperiod.⁴

Analiza stopa i obrazaca investicione aktivnosti u Jugoslaviji indicira da perzistentno visoka stopa investicija se transformiše u visoke stope rasta samo posle 1953. godine, tj. posle inovacija 1950-51. godine, koje su nazvane promene u obrascima investicija koje su implementirane (Pejovich, 1966, p. 75).

Iz vrednosti marginalnih kapitalnih koeficijenata moguće je zaključiti da je efikasnost ulaganja u Jugoslaviju bila relativno niska u periodu 1953-1980, pri čemu je najniža efikasnost ulaganja bila u periodu 1953-1960 godine. U periodu 1971-1987 efikasnost investicija je bila niža nego 60-tih godina XX veka, pri čemu u podperiodu 1981-1987 je bila najlošija efikasnost. Naime, tada je započeo proces dezinveširanja Jugoslavije taj period je obeležen izuzetno slabom efikasnošću investicija (videti tabelu 4).

Period 1961-1970 je period sa najvećom efikasnošću investicija za celu Jugoslaviju i za pojedinačne republike izuzev BiH. Solidna efikasnost investicija je bila i u periodu 1971-1980. Sumarno, najbolja efikasnost investicija je bila 60-tih godina XX veka, što se može videti i iz tabele 4. Iz tabele 4. se vidi da je u podperiodima 1947-1952 i 1981-1987 postojala najlošija efikasnost investicija u Jugoslaviji. Ova konstatacija je razumljiva imajući u vidu da je prvi podperiod (1947-1952) odmah posle rata, a poslednji podperiod (1981-1987) vezan sa slom privredne aktivnosti.

⁴ Generalno, kapitalni koeficijenti su niži (odnosno efikasnost je veća) u razvijenim zemljama koje se nalaze u fazi privrednog razvoja. Uopšteno govoreći, vrednost kapitalnih koeficijenta je u obrnutoj proporciji s nivoom ekonomskog razvoja. Međutim, ova opšta konstatacija se ne odnosi na zemlje kod kojih se privreda nalazi u fazi potpune nerazvijenosti (Vojnić, 1970b, p. 114).

Tabela 4. Marginalni kapitalni koeficijent i koeficijent efikasnosti u Jugoslaviji, period: 1947-1987.

Jugoslavija (%)	MKK	EK	Izvor
1947-1951	2,8	0,36	Vojnić (1970a), str. 65 i 66
1947-1952	9,2	0,11	
1953-1956	2,1	0,48	
1957-1960	1,3	0,77	
1961-1962	3,3	0,30	
1963-1964	1,4	0,71	
1953-1964	1,7	0,59	
1947-1964	2,1	0,48	
1971-1975	3,5	0,28	Gnjatović (2007), str. 205
1976-1980	4,3	0,23	
1981-1987	13,8	0,07	

Izvor: Autorski proračun zasnovan na podacima za marginalni kapitalni koeficijent u Vojnić (1970a) za period 1947-1964, i u Gnjatović (2007) za period 1971-1987.

Beleška: MKK je marginalni kapitalni koeficijent, a EK je koeficijent efikasnosti.

“Osnovna karakteristika investicionih ulaganja u prvim posleratnim godinama bila su ulaganja u tešku industriju i energetiku. Do 1956. godine ulaganja u ove dve grane iznosilo je 85% investicionih ulaganja u industriju. ... Ovakva investiciona politika u tešku industriju zanemarila je i usporila razvoj pojedinih drugih privrednih delatnosti, a naročito ulaganja u poljoprivredu“ (Latifić, 1997, p. 29).

Pokazano je da postoji statistički značajna i pozitivna prva mera korelacije između stope rasta društvenog proizvoda i stope investicija u Jugoslaviji u periodu 1971-1987. Opravdanje za ovaj rezultat je moguće naći u Latifić (1997) gde se navodi da su ulaganja u investiciona osnovna sredstva bila najintenzivnija i najveća u periodu 1970-1980. godine. U ovom periodu uloženo je 40% ukupnih investicija. Posle 1980. godine dolazi do znatnog opadanja učešća investicija (Latifić, 1997, p. 29). Nakon perioda relativno brzog ekonomskog napretka u osamdesetim, dolazi do potpunog sloma privredne aktivnosti (Gnjatović, 2007).

“Najveća investiciona ulaganja u posleratnom periodu (1952-1989) bila su ulaganja u industriju i rudarstvo, i učestvovala su sa 1/3 ukupnih investicija. Politika visokih ulaganja u industriju, bila je presudna za likvidiranje nasleđene privredne zaostalosti zemlje, i snažan pokretač čitavog privrednog razvoja zemlje.

Ta snaga, dovela je do korenitog preobražaja celokupne društvene strukture zemlje“ (Latifić, 1997, p. 30).

U Gnjatović (2007) se navodi da je nagli pad investicione aktivnosti u jugoslovenskoj privredi 1980-ih bio praćen pogoršanjem efikasnosti ulaganja (koeficijent efikasnosti je 0,07 za period 1981-1987). U osamdesetim godinama u odnosu na sedamdesete došlo je do četverostrukog povećanja marginalnog kapitalnog koeficijenta koji se smatra klasičnim relativnim pokazateljem ekonomske efikasnosti investicija. Jugoslavija je 1979. godine imala jednu od najviših stopa investiranja u svetu, a 1987. godine je bila svrstana među zemlje sa najvećim dezinvestiranjem (Gnjatović, 2007). Sve ove navedene činjenice u Gnjatović (2007) su u saglasnosti sa našim rezultatima.

Treba imati u vidu da je značajan deo investicija u nekim godinama odlazio na zamenu uništenog društvenog bogatstva brojnim elementarnim nepogodama. Naročito značajna sredstva utrošena su za naknadu šteta od katastrofalnih zemljotresa u Skoplju (1963. godine), Bosanskoj Krajini (1969. godine) i Crnoj Gori (1979. godine). Procenjene štete od zemljotresa merene u odnosu na društveni proizvod Jugoslavije u odgovarajućoj godini iznosile su u Skoplju, Bosanskoj Krajini i Crnoj Gori, preko 9%, oko 4% i 5,5%, respektivno (SZS i SZDP, 1982, p. 65).

ZAKLJUČAK

U radu se analiziraju dve promenljive, društveni proizvod i investicije, u socijalističkoj Jugoslaviji u periodu od 1947. do 1987. godine. Pokazano je da postoji statistički značajna prva mera korelacije između ove dve promenljive. Izračunati su koeficijenti efikasnosti investicija i marginalni kapitalni koeficijenti za odgovarajuće pod-periode posmatranog perioda (1947-1987). Analiza je pokazala da je najveću godišnju stopu rasta društvenog proizvoda imala Slovenija od 6,5%, zatim Makedonija od 6,4%, pa Hrvatska od 6,2% i Jugoslavija od 6,1%. U posmatranom periodu najmanju godišnju stopu rasta društvenog proizvoda imala je Bosna i Hercegovina od 5,6%. U istom periodu godišnja stopa rasta društvenog proizvoda za Srbiju je iznosila 6%. Rezultati ukazuju da je prosečna stopa rasta društvenog proizvoda bila najviša u podperiodu 1947-1964, te da je i njihova nestabilnost bila najviša, takođe. Prosečna stopa rasta investicija je bila najviša u periodu 1971-1987, ali je i njihova nestabilnost bila veća nego u podperiodu od 1947. do 1964. godine. U periodu od 1953. do 1980. godine po efikasnosti investicija prednjači Bosna i Hercegovina, a sledi je Slovenija. Prema Vojnić (1970b, p. 109) na niske kapitalne koeficijente nailazimo u najmanje i najviše razvijenim privredama, što je u saglasnosti

i sa našim rezultatima za slučaj Bosne i Hercegovine i Slovenije. U podperiodu 1953-1960 je izračunata najmanja efikasnost investicija za Srbiju, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Jugoslaviju što znači da je tada u većini republika bivše Jugoslavije i u samoj socijalističkoj Jugoslaviji započeo proces bržeg privrednog rasta putem industrijalizacije (videti Vojnić, 1970b, p. 110). Naša analiza pokazuje da je u celoj Jugoslaviji najbolja efikasnost investicija bila 60-tih godina XX veka, a da je u podperiodima 1947-1952 (posleratni period) i 1981-1987 (započet proces dezinvestiranja Jugoslavije) postojala najlošija efikasnost investicija. Naši rezultati analize ukazuju da je do ranih 1980-tih ekonomija Jugoslavije patila od prekomernih investicija, a da je investiciona aktivnost u 1980-tim praktično zaustavljena, što je u saglasnosti i sa konstatacijom Uvalić (2009, p. 73 i 83). Potrebno je imati na umu, a naglašeno je i u Gnjatović (2007) da je Jugoslavija 1979. godine imala jednu od najviših stopa investiranja u svetu, a 1987. godine je bila svrstana među zemlje sa najvećim dezinvestiranjem.

ZAHVALNICA

Istraživanje u ovom radu finansirano je projektima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije pod brojevima: 47009 i 179015.

LITERATURA

1. Aleksić, V. (2012), Kultura masovne potrošnje kao filozofija života, *Nasleđe*, Kragujevac, 9(23), 211-221.
2. Artisien, P.F.R., Buckley P.J. (1992) Joint Ventures in Yugoslavia: Opportunities and Constraints. In: *Studies in International Business*. pp: 103-130. Palgrave Macmillan, London
3. Balassa, B. (1978). Exports and economic growth: further evidence. *Journal of development Economics*, 5(2), 181-189.
4. Coronna, M. C. (1981). Joint Ventures in Yugoslavia. *Kingston L. Rev.*, 11, 266.
5. Drašković, B., Aleksić, V., Minović, J. (2014) *Problemi deindustrijalizacije u Srbiji*. Izdavač: Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1-208.
6. Fakin, B. (1995). Investment subsidies during transition. *Eastern European Economics*, 33(5), 62-74.
7. Gnjatović, D. (2007). *Ekonomija Srbije. Privredni sistem. struktura i rast nacionalne ekonomije*. Megatrend Univerzitet.

8. HSWE, Historical Statistics for the World Economy: 1-2003 AD (Copyright Angus Maddison), www.ggdc.net/maddison/historical_statistics_ (pristupljeno aprila 2018. godine).
9. Latifić, I. (1997). *Jugoslavija 1945-1990 - Razvoj privrede i društvenih delatnosti*. Društvo za istinu o antifašističkoj narodno oslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941 -1945).
10. Minović, J. (2017). *Kontinuum nelikvidnosti*. Izdavač: Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1-242.
11. Patton, D. J., & Do, A. D. (1978). Joint ventures in Yugoslavia. *Management International Review*, 51-63.
12. Pejovich, S. (1966). *The market-planned economy of Yugoslavia*. U of Minnesota Press.
13. Schrenk, M., Ardalan, C., & El Tatawy, N. A. (1979). *Yugoslavia-Self-management socialism-challenges of development*. The World Bank.
14. Stošić, I., & Minović, J. (2014). Benchmarking western Balkan economies. *Industrija*, 42 (1), 149-170.
15. SZS i SZDP (1982). Savezni zavod za statistiku i Savezni zavod za društveno planiranje, *Razvoj Jugoslavije 1947-1981*, Beograd.
16. Uvalić, M. (2009). *Investment and property rights in Yugoslavia: the long transition to a market economy* (Vol. 86). Cambridge University Press.
17. Vojnić, D. (1960). *Investicije na području Jugoslavije 1947-1958*. Ekonomski institut Narodne Republike Hrvatske.
18. Vojnić, D. (1970a). *Investicije i fiksni fondovi Jugoslavije*. Ekonomski institut Zagreb.
19. Vojnić, D. (1970b). *Investicije i ekonomski razvoj*. Ekonomski institut Zagreb.
20. Woodward, S. L. (1995). *Socialist unemployment: the political economy of Yugoslavia, 1945-1990*. Princeton University Press.